

A PESSZIMIZMUSRÓL

NEM LEZÁRNI AKARJUK a vitát, mégcsak összefoglalni és értékelni sem az eddig megjelent vitacikkeket, részleteiben is kitérve az egyes megállapításokra. Célnk az, hogy egy hozzászólóként a sok közül mi is kifejtjük álláspontunkat arról a témakörrel, amelyről már hosszabb ideje folyik a véleménycsere a Szegedi Egyetem hasábjain.

Farkas István valóban élő és fontos kérdéseket vetett fel vitaindító írásában. Hogy ez mennyire így van, azt leginkább az MSZMP KB Ideológiai Irányelvei bizonyítják, amelyekben többször is utalás történik a pesszimizmusra, de még ennél is hangsúlyozottabban kerül említésre, sőt elemzésre Szirmai István előadói beszédében.

Magát a fogalmat az eddigi vitacikkek meglehetősen eltérő tartalommal használták, még akkor is, ha lényegében egyazon jelenséget értették alatta. Ezért mindekelelt a fogalmat próbáljuk meg körülírni, amennyire ez a leegyszerűsítés veszélye nélkül megtehető.

A pesszimizmus mai, a mi társadalmi körülményeink közt megjelenő sajátos formáján azt az életszemléletet (világnézetet) értjük, amelyben a borulástársadalmi rendünk egészének fejlődésére, vagy a fejlődés leglényegesebb jegeire irányul, tágabb értelemben a szocialista világlétezés, a kommunizmus győzelmének bekövetkezésére.

Ez a szemlélet esetenként odáig fajulhat, hogy „nem csak a mi társadalmunk előrehaladását vonja kétségbe, hanem az emberiség fejlődésének általánosabb lehetőségét is vitatja.” (MSZMP KB Irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. Bp. 1965. 36. 1.) De akár a szűkebb, akár az utóbbi, általánosabb felfogásban valósul meg, fő vonalában mindenképpen konkrét társadalmi tartalmú, végső soron a szocializmus (marxizmus, kommunizmus) iránti pesszimizmust jelent.

VITATKOZUNK KELL ezért azzal a nézettel, amely a pesszimizmusban „hangulati állapotot” lát (Szántó Ferenc), olyat, amelybe a legszűkebben személyi értelemben vett „kudarok és hiábavaló küzdelmek”, illetve az ezek nyomán feléledő borús érzelmek is beleférnek. A pesszimizmus ilyen felfogása túlságosan szűkítő, megfoghatatlanná teszi magát a jelenséget is, de kiváltó okait és az ellene folytatandó harc módjait, eszközeit szintén. (Az már más kérdés, hogy a magánkudarok — pl. rossz vizsga — következtében eluralkodó hangulati depresszió szoros kölcsönhatásban van az általunk értelmezett pesszimizmussal, de az utóbbinak, mint társadalmi vonatkozású jelenségnek, politikai tartalmú életfelfogásnak vizsgálatakor ez másodlagos.) A vitacikkekben a legkisebb nézeteltérés sem volt, s véleményünk szerint nem is lehet abban, hogy

következményeiben, hatásában a pesszimizmus egyértelműen káros, mert kilátástalanságot, talajvesztést jelent, megbénítja a tettert, gátolja a jobbert való küzdelmi tudást, lefegverez a hibák előtt.

De ha ennyire egyarcú is objektív, a végeredményt illetően, az ide vezető utak mégis nagyon különbözők: az elindulást, a szándékot, az okokat tekintve korántsem beszélhetünk ilyen egységes jelégről, s a disztinkciókat ebben a vonatkozás-

ban is feltétlenül meg kell tenni, ha eredményesen és körültekintően akarjuk a harcot ellene folytatni.

Anélkül, hogy tagadnánk vagy kisebbítenénk a pesszimizmus létezését és veszélyeit, úgy érezzük, kétségbe esésre sincs semmi okunk. Se a pesszimizmus elterjedésének mennyiségi mértékét illetően, de azért se, mert a pesszimizmust társadalmunk mai fejlődési állapotában bizonyos határokon belül nagyon is érthetőnek, mondhatni e fejlődés velejárójának tartjuk. (Ez azonban egyáltalán nem jelenti az ellene való harc fejlődését!)

Az Irányelvek sarkallatos pontját képezi az a megállapítás, hogy az élet, a gyakorlat, a fejlődés minden eddiginél bonyolultabb kérdéseket vetett fel belső és nemzetközi viszonylatban egyaránt, ugyanakkor a kétségtelen előrelépés ellenére is „a szocialista tudat és erkölcs fejlődése elmarad a szocialista építés egyre növekvő követelményeitől” (Irányelvek 5. 1.), amit még fokozott az, hogy „az ideológiai front vezetői, munkásai és intézményei nem voltak kellőképpen felkészülve a megnövekedett feladatokra”. (Irányelvek 10. 1.)

EZ AZ ALAPHELYZET MAGYARÁZZA azt, hogy még az egyébként jó szándékú emberek is, ha nincsenek felvértezve marxista meggyőződéssel és tudással, könnyen elveszítethetik a tájékozódást, s a rájuk zúduló problémaáradattal szemben — amelynek rendezését, tisztázását a maguk erejéből vagy mások segítségét is kérve felelősséggel és őszinteséggel, de eredménytelenül megkísérelték — tanácstalanul állnak, megrettennek. Úgy érzik, a dolgok menete egyáltalán nem függ tőlük, hanem ők függnek attól, ezért hatástalannak tartják a céltudatos emberi cselekvést, és nem önmaguk fte-lőképességében keresik a hibát, hanem az ellentmondások egyszerűsminenkori megoldhatóságát vonják kétségbe.

A problémaáradat legfontosabb összetevőit Szirmai elvtárs megjelölte beszédében: a háború réme, a nemzetközi munkásmozgalomban folyó viták, a gazdasági élet és az ideológia terén megjelent számos belső hiba, bizonyos szociális kérdések, első sorban a lakáshelyzet stb. (Irányelvek 58—59. 1.) Az ezek nyomán feléledő kilátástalanságot leg többször erősíti, aláfesti a deziluzionizmus, amely egy korábbi, társadalmi méretekben jelentkező túlzott optimizmus természetesen visszahatása is.

Nem állítjuk, hogy a pesszimizmus nálunk csak így, ebben a formában jelentkezik, vagyis szándékában nem ellenséges, eredményében, objektíve viszont káros nézetként. Van, amikor indítatásában is ellenséges, hiszen a pesszimizmus alapvetően a hanyatló társadalmak jellegzetes életszemlélete, s mint ilyen, különböző utakon más burzsoá eszmeáramlatokkal együtt ez is beszívárogoz hozzánk és hat. Tapasztalataink alapján azonban határozottan állíthatjuk, hogy e kétféle pesszimizmus közül egyetemenkőn döntően nem ez utóbbi van jelen. Túlnyomórészt olyanokkal találkozhatunk (a „túlnyomórészt” nem a hallgatók egészére, hanem a pesszimisták viszonylag szűk körén belül értendő), akik sokszor lélekölő belső harcban lettek pesszimistákká. Bizonyítja ezt az is, hogy az ilyen hallgatók szinte kivétel nélkül a szó szoros értelmében szenvednek kilátástalanságuk, pesszimizmusuk miatt. Egyáltalán nem a „ké-

nyelmesség pesszimizmusa” ez, mint ahogy Szántó Ferenc állítja. (A felületes, különösebb belső megalapozás nélküli optimizmus sokkal inkább lehet kenyelmes.) És nagyon kevésbé divat, még ha olykor az is lehet.

ELCSEPELT SABLONNAK HATNA már újból és újból hallani ezektől a hallgatóktól: „Valamiben hinni kellene!” — ha nem éreznék mögöttük a tényleg szívbőljövő vágyat. A feltételező mód, a „kellene” a pozitív eszme hiányán kívül még egy roppant fontos dologra figyelmeztet: hogy

ez a fajta, jó szándékkal induló pesszimizmus átmeneti. Ez a világnézetet eszmék közötti hánykódás, problémák malmában való órlódás, amely fix pontot keres.

Az utak itt is többfelé vezetnek: ha fix pont nem kerül, rövidebb-hosszabb idő után a pesszimizmus világnézetileg egyre tudatosítottabb lesz, és az eleinte szubjektív jó indulatú, alakítást váró, hatásokat befogadni kész szemlélet alakítvá, agitatív is ellenségesen megnyilvánulóvá formálódik. Ugyanígy fennáll az a veszély is, hogy a „fix pont” a vallás, vagy valamilyen más antimarxista nézetrendszer lesz. A külső és belső ellenséges ideológiai befolyás itt is jó talajra találhat.

Az egyetemünkön a legutóbbi időben tapasztalható — egyelőre kisméretű — valóság-növekedés alighanem ebben leli egyik magyarázatát. Már ez is arra int, hogy itt az ideje határozottabban érvelnünk és cselekednünk. Mert éppen az átmeneti jelleg miatt megvan a lehetősége, hogy az út a marxizmushoz, a marxista optimizmushoz vezessen.

Hogy KISZ-munkánk ezen a téren eredményes legyen, mindenekelőtt két elvi kérdésben kell határozottan állást foglalni. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy a pesszimizmus visszahatását, kiküszöbölését illetően néhány szempontból a legoptimistább KISZ-tagjaink olykor maguk is pesszimisták. Hallani részükre olyan érveket, hogy mivel a pesszimizmust kiváltó okok jórésze (nemzetközi helyzet, nemzetközi munkásmozgalom problémái, gazdasági hibák stb., tehát általában a társadalmi helyzet ellentmondásossága házalet és nemzetközi méretekben) kívül esik közvetlen hatókörünkön, a pesszimizmus ellen sem sokat tehetünk a magunk eszközeivel. E külső tényezők befolyása valóban tagadhatatlan, ez azonban csak az egyik oldal. Mert — és ezt mindenki tudja —

a pesszimizmus ellen a leghatásosabb gyógyszer a marxista, kommunista meggyőződés, és ebben a tudati, világnézeti nevelésben nagyon sokat tehetünk, ennek a munkának oroszlanrészét hallgatóink esetében éppen az egyetemen belül kell elvégezni, többek közt a KISZ közreműködésével is.

SOKSZOR ELVESZTIK A REMÉNYT egyébként optimista KISZ-eseink a pesszimista hallgatók meggyőződétségét illetően azért is, mert — mint mondják — néhány őszinte beszélgetés azt tanúsította, hogy meddő minden próbálkozásuk, csupán borsót hánynak a falra. Be kell azonban világosan látnunk, hogy néhány beszélgetés önmagában tényleg nem sokat segít. Ne ringassuk magunkat olyan ábrándokba, hogy azokat, akik számtalanszor végig-

gondoltak számtalan problémát, sokszor kilátóva kutattak és nem lelték az elfogadható megoldást, magyarázatot, kiutat a vélt kiutatlanságból, néhány beszélgetés vagy néhány egyetemi és más előadás végérvényesen meggyőző majd és irányt mutat számukra. Ez a változás folyamat, amelyben egy-egy léncszemet képez egy egyetemi óra, egy konzultációs előadás, egy újságcikk, egy szépirodalmi mű elolvasása és számos más hatás, és ilyen léncszemet jelentenek az egyéni meggyőzés kísérletei, egy-egy jól sikerült KISZ-megmozdulás, tehát az egyetemi és társadalmi nevelőmunka minden mozzanata.

Ezt az igazságot persze könnyű így elvontan kimondani és belátni, de

annál nehezebb a KISZ-vezetőknek a gyakorlatban is megőrizniük a törhetetlen optimizmust, ahol a sok apró kudarc, akadály még az aktívabbakat is elkedveltetheti.

Hivatkozhatnánk elég szépszámú volt KISZ-vezetőnkre, akik a „nincsen értelme...” helytelen tanulságát éppen KISZ-munkájuk tőlük jobbára független eredménytelensége alapján vonták le. A pesszimizmus speciális esete ez is, ami többek közt azt követeli tőlünk, hogy vezetőinket már a kezdet kezdetén őszintén világoztassuk fel a rájuk váró nehézségekről s arról, hogy munkájukhoz mennyi türelmet és akarat kell.

Két, egymáshoz szorosan kapcsolódó kérdéskört szeretnénk megérteni: miért az egyetemeken vetődik fel viszonylag legelősebben a pesszimizmus problémája (bár Szirmai István nem ilyen konkrétan fogalmaz, hanem „az ifjúság bizonyos tanulócsoportjait és az értelmiség egy hányadát” jelöli meg. Irányelvek 58. 1.), és nagyjából mekkora az elterjedtségi köre egyetemünkön?

AZT SENKI SEM ÁLLÍTA, hogy a pesszimizmus kitörőlag egyetemi specialitás. Másutt is jelentkezik. Hogy az egyetemeken miért fokozottabban, arra az eddig elmondottak alapján könnyű a válasz. Az a fáziseltolódás, ami a bonyolult problémák felvetődése, (és megválaszása, felismerése), valamint a tudat fejlődése között fennáll, magasabb szinten, tehát kiéleztetebben van jelen az egyetemi ifjúságnál. Igaz, hogy ez az ifjúság az, amely tömegméretekben ma a legmagasabb színvonalra marxista képzést kapja hazánkban, de ez együttjár azzal, hogy az ellentmondásokat is magasabb szinten képes vizsgálni a velük. Másrészt a marxizmust fokozatosan, évről évre újabb anyagot megismerve sajátítják el (nagyon érthetően), egyetemre kerülésükkor viszont a középiszkolainál jóval magasabb szinten tanult szaktárgyi anyag is azonnal számukra olyan kérdést állít eléjük, amit hiánytalanul megérteni és önmaguknak megoldani csak évekké kell később, a marxizmus komplex ismeretében tudhatnak. A problémák felvetődése és megoldásuk lehetősége tehát ilyen szempontból sincs szinkronban. Úgy gondoljuk, részben ezzel van összefüggésben az a jelenség, amit egyetemünkön sokan megfigyeltek már. Földváry László cikke így utal rá: „... a középiszkolákból egyetemre kerülők döntő többsége érdekes, gyakran figyelemre méltó tervvel jön ide... Mégis megtörténik az, hogy a legjobb eset-

ben a lendület rövid nekifutással deformálódik, aztán jön a megtorpanás, visszafordulás, elzárkózás.” Természetesen ebben számos más tényező is befolyással van (pl. viszonylagos túlereltség), de az aktivitás kezdeti fokozatos csökkenésében lényeges oknak tartjuk az előbbi is, és nézetünket alátámasztja, hogy a marxizmus egész rendszerének megismerése után, a IV—V. évben ellenkező folyamat figyelhető meg, egészségesebb légkör bontakozik ki. (Bár itt is számos keresztező tendencia van: ezekben az években megnő a tanulmányi elfoglaltság, ill. az V. év más jellege, kihelyezési problémák stb. Mindenesetre érdemes lenne ezt a jelenséget egyszer sokrétűségében beható vizsgálat alá venni!)

Érdekes megvizsgálni azt is, hogy milyen szerepet játszik az egyetemeken jelentkező pesszimizmus vonatkozásában az ún. „viszonyítási alap” kérdése, ami legutóbb — más összefüggésben — exponált a Sükösd-Rényi vitában került előtérbe. (Gondolatmenetünkben nem erre a vitára reagálunk.)

A SZEMÉLYES ELMÉNYEK ALAPJÁN történő összehasonlítás generációként más és más hatósugarú, s az ebből is eredő sajátos nevelési szempontok, módszerek szükségét tagadni éppoly káros lenne, mint abszolutizálni, fiktív nemzedéki allentét alapjává tenni. Az, hogy a mai fiatalok viszonyítási köre szükségszerűen az épülő szocializmuson belül mozog túlnyomó részben, nem pedig a 45 előtti és utáni helyzet összevetésében, nem lehet sem menlevél az ifjúság hibái számára, sem vádirat, amiért ez az ifjúság a „bezzeg a mi időnkben...” szemléletet nem mindig respektálja annyira, mint azt néhány felnőtt szeretné. Az egyoldalú értelmezések helyett valóságos jelentőségének megfelelő realitás tényként kell számolni vele, amely jövőbeli munkánk tartalmát és formáját is némiképp módosítja.

Kétségtelen, hogy aki nagyobb tapasztalati anyag birtokában veheti össze a társadalmi fejlődési fokokat, az sokkal szembeötlőbben tudatosíthatja az országunkban az utóbbi két évtizedben végbement nagyméretű változást, fejlődést, és ez már egyedül is erős (bár nem mindenül) gát a pesszimizmus érzése előtt.

Ez a helyzeti előny objektív hiányzik a mai ifjúságnál, és ezért sem vélelten, hogy a pesszimizmus leginkább náluk lelehető fel. Úgy gondoljuk, a viszonyítási alap szűk horizontját feltétlenül figyelembe kell venni a pesszimizmus vonatkozásában is, annál is inkább, mert évről évre több lesz az olyan nevelő is, akinek magának sincs ilyen hosszú távon viszonyítási alapja.

Vagyis hovatovább nemcsak az ifjúság, hanem az őket nevelők sem tudhatnak személyes élmények alapján a felszabadulás előtérre hivatkozni, és ez parancsolóan új agitációs módszereket ír elő.

A problémát szerintünk csak egyféleképpen lehet megnyugtatóan megoldani: mindvégig fenntartva társadalmi rendünk, országunk óriási fejlődésének hangsúlyozását és illusztrálását a felszabadulás előtti helyzet-hez képest, az eddiginél sokkal nagyobb gondot kell fordítani a közelmúltra, alaposan, elemzően, árnyaltan és részletesen meg kell mutatni a fejlődés tendenciáját rö-

videbb időszakokon belül is, azon az időtartamon belül, amelyben ifjúságunknak már van viszonyítási alapja, de ezt az összevetést nem tudja megfelelően elvégezni, a maga erejéből nem tudja a dolgokat helyükre tenni.

EZ A KÖVETELMÉNY EGYBEN túl is lép a viszonyítási alap körén, és megvalósulása hathatós agitációt jelenthet egy másik rendkívül fontos és erősen hatáson: az „aprómunka” kérdésében. Közismert, hogy a pesszimizmus (és más rokonérzések: elkedvetlenedés, ki-egyetemi bázisa az a tény, hogy a régebbi időszakokra jellemző kézzelfogható eredmény feladatok, látványos akciók helyett ma többnyire megfoghatatlan, eredménytelen közvetlenül nem lemérhető munka, ráadásul sokkal bonyolultabb munka van napirenden, amelynek során a hibák, eredménytelenségek könnyebben kiütököznek, mint a sikerek. (Hizó László több ellentmondást tartalmazó cikke is foglalkozik ezzel. Írásának részletesebb bírálata most nem térünk ki.)

A közelmúlt fejlődési tendenciájának ilyen rövidebb távú megmutatása meggyőző bizonyíték lehetne arra is, hogy a heteknapok sok jelentéktelenné tünő munkája hogyan áll össze végül, hogyan ölt testet a fejlődés egy újabb, nélkülözhetetlen lépcsőjében.

Utoljára maradt a legnehezebben megválaszolható kérdés: milyen arányú egyetemünkön a pesszimizmus? Nehéz a válasz, mert nem statikus, hanem mozgásban levő, s mozgásában számos árnyalatbeli differenciát mutató csoportról van szó (nem szervezett csoportról!), amely ráadásul nem válik el éles kontúrokkal, hanem összemosódik más, vele érintkező magatartásokkal: közömbösséggel stb. Annyi bizonyos, hogy hallgatóink kis százaléka tartozik csak ide. (Ez nincs ellentmondásban azzal, ahogy az előzőekben foglalkoztunk helyzetükkel, módosítjuk eredően talán azt a benyomást kelte, mintha túl sötét lenne a kép.) A Szegedi Egyetem vitája is ezt igazolja, amennyiben nagyon jó helyzet-felméréssel állapította meg, hogy

a pesszimizmusnál sokkal gyakoribb a passzivitás, a közömbösség, és nem véletlen, hogy a hozzászólók nagyobb része erre a területre siklott át, mert egyetemi KISZ-munkánk legnagyobb problémája ma (és a múltban is) vitathatatlanul a közömbösség.

Ennek vizsgálata azonban már túlvége e cikk témáján és keretein, ezért más alkalommal foglalkozunk vele. Tervünk az, hogy a jövőben egyetemi lapunkban, de esetenként más fórumokon is rendszeresen kifejtjük véleményünket az ifjúság, közelebbről az egyetemi ifjúság, egyetemünk életét érintő legfontosabb kérdésekről, bízva abban, hogy ezzel s elősegítjük a ránk váró feladatok megoldását.

A József Attila Tudományegyetem KISZ Végrehajtó Bizottsága